KÖRFEZ ÜLKELERİNDE **POST-RANTİYER SÜREÇLERE GEÇİŞ DENEMELERİ**

GÖKHAN ERELİ
Körfez Çalışmaları Koordinatörü **ORSAM**

> Petrol ve doğal gaz gibi fosil yakıtların ihracatı sonucu elde edilen sermaye birikimi, monarşilerin bölgesel ve küresel jeopolitik karşısında konumlarını güçlendirmeye yarayacak siyasi kapasitelerin de satın alınmasını sağladı.

Körfez ülkelerinin hidrokarbon kaynakların ihracatına dayanan ekonomik modellerini modernize etme çabaları 1970'li yıllara kadar dayanmaktadır. Petrol ve doğal gaz gibi fosil yakıtların ihracatı sonucu elde edilen sermaye birikimi, monarşilerin bölgesel ve küresel jeopolitik karşısında konumlarını güçlendirmeye yarayacak siyasi kapasitelerin de satın alınmasını sağladı. Bu sermaye birikimi gerek monarşilerin içeride güç konsolidasyonunu sağlamaları gerekse bölgesel tehditler ile başa çıkabilecekleri bir yol olan ittifak ağlarını ABD, İngiltere, Fransa gibi batılı ülkeler ile kurmalarına da yol açtı. Fakat özellikle 2000'li yıllardan itibaren, Körfez bölgesinin küresel kapitalist ekonomik sisteme entegrasyonunun hızlanması ile birlikte, Körfez ülkeleri arasındaki ekonomik nüfuz mücadelesi de yoğun bir şekilde cereyan etmeye başladı.

EKONOMİK KAYNAKLARI ÇEŞİTLENDİRME STRATEJİSİ

Körfez ülkeleri Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ve

Katar, en büyük Arap ekonomilerinden olmaları hasebiyle Körfez içerisindeki ekonomik faaliyetlerin ve Ortadoğu'daki ekonomik faaliyetlerin büyük bölümünü gerçekleştirmektedir. 1990'lı yıllardan itibaren Körfez sermayesinin Ortadoğu'da ve sınır aşan şekilde diğer bölge ve ülkelerde ekonomik faaliyetlere girişinin hızlanması, aynı zamanda bu sermayenin Körfez ülkeleri içerisinde kurumsallaşması süreçlerini de beraberinde getirmiştir. Körfez ekonomilerinin en büyük sektörünü oluşturacak gelir kaynaklarının düzenlenmesi, kurumsallaştırılması ve aynı zamanda bu gelir akışından elde edilecek sermaye birikiminin diğer sektörlerin gelişmesi için kullanılması amacıyla hidrokarbon sektöründe şirketlerin kuruluşu devletlerin kuruluşuyla aynı döneme rastlamaktadır. Piyasa değeri günümüzde 2 trilyon doları bulan Suudi Arabistan'ın millî petrol şirketi ARAMCO (Arabian-American Oil Company) ile BAE'nin millî petrol şirketi ADNOC'un (Abu Dhabi National Oil Company) kuruluşları sırasıyla 1933 ve 1971 yıllarına rast gelmektedir. Bu şirketlerin kuruluşuyla birlikte sermaye birikimi süreçleri kontrol altına alınmış ve Körfez ülkeleri büyük enerji üreticisi konumlarına ulaşmıştır. Ülkelerin büyük enerji üreticisi konumuna yükselmeleri de bölge dışında güç projeksiyonlarını gerçekleştirebilmelerine olanak sağlamıştır.

HİDROKARBON BAĞIMLILIĞINI AŞMA MEKANİZMALARI

Temelde, ekonomik kaynakların çeşitlendirilmesi ekonominin sektörlerinde petrol dışı sektörlerin ağırlığının artırılması anlamına gelmektedir. Bu çerçevede söz konusu kavram, diğer Ortadoğu ve diğer bölgelerdeki ülkelere göre daha az rastlanan bir uygulama olsa da Körfez ülkelerinde vergi gelirlerinin artırılması, petrol dışı sektörlerin gelirlerinin güçlendirilmesi ve doğrudan yabancı yatırımların desteklenmesini de içermektedir. Günümüzde Suudi Arabistan, BAE ve Katar gibi büyük Arap ekonomileri, ekonomik kaynakların çeşitlendirilmesi politikaları çerçevesinde benzeşen politikalar izlemektedir. Devletler ekonomik kaynakların çeşitlendirilmesi çabalarının bir parçası olarak uzun süredir daha fazla Doğrudan Yabancı Yatırım (*Foreign Direct Investment - FDI*) çekmeye çalışmakta, daha fazla vasıflı iş gücünü ülkelerine çağırmakta ve aynı zamanda çok uluslu küresel ölçekli firmaları kendi ülkelerinde kamu sektörü ve özel sektörle iş yapmaya davet etmektedir. Bu çerçevede geçtiğimiz yıllarda en çok doğrudan yabancı yatırım çeken Ortadoğu ülkeleri, Suudi Arabistan, BAE ve Mısır gibi ülkeler olmuştur. Aynı zamanda Suudi Arabistan son dönemde aldığı kararlarla 2024 yılına kadar bölgesel merkezlerini Suudi Arabistan'a taşımayan uluslararası firmaların Riyad'dan kamu ihalesi alamayacaklarını ifade etmiş ve Doha ve Dubai'yi hedef almıştır.

> Sadece Körfez ülkelerinde değil, doğal kaynak zengini ülkelerin genelinde kurulan Kamu Varlık Fonları'nın (Sovereign Wealth Fund) desteklediği projelerle temel amaç ekonominin petrol dışı sektörlerini geliştirmek ve yönetilen varlıkların, dolayısıyla gelirlerin artırılması ve çeşitlendirilmesidir.

Dubai ise bölgesel ve küresel finans merkezi olarak, sosyal hayatı ve iş hayatını düzenleyen kanun ve kurallarda değişikliğe giderek, emirliği daha yabancı ve yatırımcı dostu hâle getirmiştir. Dolayısıyla bu minvalde, devletlerin benzeşen ekonomik kaynaklarını çeşitlendirme politikaları aynı zamanda ekonomik rekabet ortamının da oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Körfez ülkelerinde ekonomik kaynakların çeşitlendirilmesinde kullanılan mekanizmalardan bir tanesi de Gelecek Vizyonları Projeleri'dir (Future Vision Projects). Sadece Körfez ülkelerinde değil, doğal kaynak zengini ülkelerin genelinde kurulan Kamu Varlık Fonları'nın (*Sovereign Wealth Fund*) desteklediği projelerle temel amaç ekonominin petrol dışı sektörlerini geliştirmek ve yönetilen varlıkların, dolayısıyla gelirlerin artırılması ve çeşitlendirilmesidir. Suudi Arabistan Kamu Yatırım Fonu (*Public Investment Fund-PIF*) ve BAE'nin ADIA, Mubadala ve ADQ yatırım fonları ülkelerin ekonomik kaynaklarını çeşitlendirme politikalarının önemli araçlarını oluşturmaktadır. Suudi Arabistan'da Veliaht Prens Muhammed bin Selman'ın uygulamaya koyduğu 2030 Vizyonu, BAE'de Abu Dabi 2030 Ekonomik Vizyonu ve Katar'ın 2030 Ulusal Vizyonu, bu çerçevedeki gelecek projelerine birer örnek teşkil edebilecektir. Aynı zamanda Körfez ülkeleri ekonomik kaynaklarını çeşitlendirme politikaları gereği, özel sektöre ilişkin düzenlemeleri hayata geçirmektedir. Dolayısıyla burada kamu sektörü-özel sektör arasında dengenin kurulması, yabancı yatırımların akışını sağlama ve kaynakların çeşitlendirilmesi amacıyla gerekli uygulamadır.

SUUDİ 2030 VİZYONU

Bu çerçevede, Veliaht Prens Muhammed bin Selman'ın 2017'de ortaya koyduğu 2030 Vizyonu tam bir eylem planı olarak görülebilir. Eylem planının resmî ifadesine göre, 2030 Vizyonu, Suudi Arabistan'ın ekonomisi, toplumu ve kentleşmesi açısından uzun vadeli hedeflerini ve hükûmetin bu hedeflere ulaşmak için atacağı adımları geniş şekilde tanımlamaktadır. Resmî ifadeye göre Suudi Arabistan, 2030 Vizyonu'nu üç temel kavram üzerinden meşrulaştırmaktadır.

Bu üç kavram teolojik, jeopolitik ve jeoekonomik olarak sınıflandırılabilecektir. Teolojik öncülle ilgili olarak Suudi Arabistan, İslam ve Arap dünyasının merkezi olduğunu iddia ederek bu vizyonu meşrulaştırmaktadır. Dolayısıyla İslam dünyasıyla iyi ilişkiler geliş-

tirmenin Suudi Arabistan'ın gelecek stratejisinde önemli faktör olduğu görülmektedir. Jeoekonomik konsept, Suudi Arabistan'ın ekonomik kaynak çeşitlendirmesine yönelik yatırımlara öncelik vererek aynı zamanda küresel yatırımları ülkeye çekme niyetini vurgulamaktadır. Bu bağlamda, yatırımların ekonomik kaynakları çeşitlendirme aracı olması, Suudi Arabistan'ın bölgesel ve küresel yatırımcı rakipleriyle de mücadele etmesi anlamına gelmektedir. Bu nedenle benzer araç ve amaçlara sahip olan Körfez ekonomileriy

le birlikte değerlendirildiğinde Suudi Arabistan'ın BAE ile ilişkileri yatırımların amacı açısından bir örtüşme olarak görülebilir. Jeopolitik ilkeye göre ise Suudi Arabistan, coğrafi konumunu Asya, Avrupa ve Afrika arasında bir köprü olarak tasvir etmektedir. Bu, Suudi Arabistan'ın 2030 Vizyonu'nu ekonomik bir stratejiden çok geleceğe yönelik eylem planı olarak değerlendirdiğini ve bu planın siyasi ve jeopolitik amaçları olduğunu gösterebilir.

ABU DABİ 2030 EKONOMİK VİZYONU

BAE de bu minvalde Suudi Arabistan'a benzer şekilde, Abu Dabi'nin ekonomik büyümesini sağlamak için vizyon belgesi ortaya koymuştur. Belge, Abu Dabi'nin iki temel ekonomik politika önceliğine sahip olduğunu açıkça belirtmektedir. Bu iki temel öncelik, "sürdürülebilir bir ekonomi inşa etmek" ve "sosyal ve bölgesel ekonomik kalkınmayı sağlamak" olarak ifade edilebilecektir. Bu anlamda, Abu Dabi'nin BAE'nin küresel ekonomik sistemdeki konumunu pekiştirmekle ilgili belirli ekonomi politikası önceliklerine sahip olduğu belirtilebilir. Başka bir deyişle Abu Dabi'nin en büyük ekonomi politikası önceliğinin BAE'nin daha dirençli ve güçlü ekonomiye ulaşması olduğu ifade edilmelidir. Abu Dabi'nin BAE içindeki siyasi ağırlığı düşünüldüğünde, emirliğin kalkınmacı ve sürdürülebilir ekonomi politikasına sahip olması ve bunu temelde petrol gelirleriyle gerçekleştirmesi, Suudilerin politikalarıyla amaç ve imkânlarının örtüştüğünü göstermektedir. Dolayısıyla Riyad ile Abu Dabi arasında bölgesel güç mücadelesinin olduğu iddiası, sadece amaç ve araçlara bağlı olarak değil, teorik bakış açısıyla da ortaya çıkmaktadır. Bu çerçevede, Suudi Arabistan'ın 2030 yılına kadar ulaşmayı planladığı ana hedef, petrol sonrası ekonomiye geçiş için en iyi şekilde hazırlık yapmak olarak ifade edilebilir ancak BAE'nin de sürdürülebilir ekonomiyi Abu Dabi siyasi eliti için ana hedef olarak gördüğü söylenebilir.

Sonuç olarak, Riyad ve Abu Dabi petrol ticareti ve türevlerinden elde ettikleri gelirleri ekonomik kaynaklarını çeşitlendirmek için kullanmaya devam etmektedirler. Bu meselenin halihazırda büyük örtüşme meydana getirmiş olmasının yanında her iki ülkenin de kamu varlık fonları üzerinden yatırım faaliyetleri gerçekleştirmesi de Suudi Arabistan ve BAE başta olmak üzere Körfez ülkelerinin ekonomi politikalarındaki rekabeti simgelemektedir. ■